

УДК 338.432:633(477)

Л. М. Березіна,

д. е. н., професор, професор кафедри економіки та міжнародних економічних відносин,
Полтавський державний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2843-5893>

Д. С. Бородіна,

здобувач ступеня вищої освіти Магістр, спеціальність 051 Економіка,

Полтавський державний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-2986-833X>

DOI: 10.32702/2306-6792.2023.21.46

СУЧАСНИЙ СТАН ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА В УКРАЇНІ

L. Berezina,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Economics
and International Economic Relations, Poltava State Agrarian University

D. Borodina,

Master's degree student, specialty 051 Economics,

Poltava State Agrarian University

THE CURRENT STATE OF CROP PRODUCTION IN UKRAINE

У статті досліджено динаміку виробництва валової продукції сільського господарства України за 2010—2022 роки. Визначено структуру валової продукції рослинництва в Україні в цей же період. Окреслено структуру посівних площ у галузі рослинництва. Зазначено, що орієнтація сільськогосподарських підприємств на вирощування рентабельних зернових, а також олійних культур не сприяє збалансованому постачанню на ринок різноманітної продукції для харчування. Авторами запропонований комплексний підхід і впровадження ефективних заходів для відновлення виробництва продукції рослинництва в Україні в повоєнний період, зокрема, відновлення ґрунтового покриття, використання сучасних технологій, застосування наукових досліджень, державна підтримка, захист довкілля, розвиток експортного потенціалу тощо. Розроблення стратегії повоєнної розбудови сільського господарства в цілому та галузі рослинництва, зокрема, має стати важливим завданням.

The article examines the dynamics of production of gross agricultural products of Ukraine for 2010—2022. The production of plant products by categories of producers is characterized by certain features. The activity of agricultural enterprises is largely focused on the production of plant products, the share of which in the structure of gross production in 2022 was 55.3%, while in households this indicator was at the level of 45.3%. The structure of the gross production of crop production in Ukraine during the same period was determined. The structure of sown areas in the field of crop production is outlined. It is noted that the focus of agricultural enterprises on the cultivation of profitable grain and oil crops does not contribute to a balanced supply of various food products to the market. As a result, in recent years, there has been insufficient production of certain agricultural crops, namely cereals and fruit and vegetables, because they are unprofitable, labor-intensive or unprofitable. The result of this is a decrease in the supply of certain agricultural crops on the market, the formation of hyped demand and a rapid increase in prices.

Destruction of the natural reserve fund of Ukraine, changes in climatic conditions, insufficient financing also affect the production of plant products. Solving this problem requires a comprehensive approach and detailed analysis. The production of plant products is in the center of attention of agronomists, ecologists, economists, engineers and specialists of other specialties. Increasing the production of plant products in the difficult conditions of martial law and ensuring the country's food security is becoming the primary task of the industry.

The authors proposed a comprehensive approach and the implementation of effective measures to restore the production of crop production in Ukraine in the post-war period, in particular, the restoration of soil cover, the use of modern technologies, the application of scientific research, state support, environmental protection, development of export potential, etc. Such ways of increasing the efficiency of crop production can contribute to the faster recovery of the industry and the agricultural sector as a whole in Ukraine. It is worth noting that achieving this depends on a comprehensive approach, interaction between the state, agricultural enterprises, other commodity producers, scientific institutions, financial institutions and other interested subjects of the agricultural market. The development of a strategy for the post-war development of agriculture in general and the field of crop production, in particular, should become an important task.

Ключові слова: сільське господарство, виробництво продукції рослинництва, валова продукція сільського господарства, структура валової продукції рослинництва, посівні площі.

Key words: agriculture, production of plant products, gross agricultural products, structure of gross plant products, sown areas.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Сільське господарство є однією з ключових галузей економіки України. Сільське господарство забезпечує населення країни продуктами харчування, що обумовлює продовольчу безпеку країни. Продукція сільського господарства має значну питому вагу в зовнішній торгівлі України. Аграрні виробники постачають продукцію до 190 країн світу. Частка продукції сільського господарства в структурі ВВП країни складає 14,4%. У структурі галузей сільського господарства переважає рослинництво — 69,3%, тваринництво — 30,7%. Україна володіє великим сільськогосподарським потенціалом, завдяки сприятливому клімату та родючим ґрунтам. Є однією з найбільших світових виробників та експортерів пшениці, кукурудзи, соняшникової олії, ріпаку, цукру тощо.

Сучасний стан виробництва продукції рослинництва в Україні є нестабільним. Перш за все, війна завдала значних руйнувань ґрунтовому покриву. Проїзд важкої військової техніки, вибухи ракет та інших видів зброї, зведення фортифікаційних споруд призводять до порушення структури ґрунту, а згодом до ерозії. Варто зазначити, що кожен вибух є хімічною реакцією й у землі опиняється 43% алюмінію, міді, сірки, азоту й інших важких металів. Руйнування природно-заповідного фонду України, зміна кліматичних умов, недостатнє фінансування також позначається на виробництві продукції рослинництва. Вирішення даної проблеми вимагає комплексного підходу та детального аналізу. Виробництво продукції рослинництва

перебуває в центрі уваги агрономів, екологів, економістів, інженерів та фахівців інших спеціальностей. Збільшення виробництва продукції рослинництва в складних умовах воєнного стану та забезпечення продовольчої безпеки країни стає першочерговим завданням галузі.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питаннями дослідження сучасного стану та перспектив розвитку виробництва продукції рослинництва займалися такі відомі вчені: М. В. Зубець, В. Я. Месель-Веселяк, Ю. О. Лупенко, М. В. Присяжнюк, П. Т. Саблук, М. М. Федоров та інші [5, с. 18].

Однак, попри численні дослідження, проблема виробництва продукції рослинництва, особливо в сучасних складних умовах, дотепер залишається актуальною. Тому визначення сучасного стану виробництва продукції рослинництва та ефективних шляхів розвитку галузі рослинництва в сільському господарстві України після війни вимагає уваги як з боку науковців, так і практиків.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Завдання статті полягає в узагальненні сучасного стану виробництва продукції рослинництва в Україні та визначенні заходів повоєнного відновлення галузі.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Рослинництво в Україні включає вирощування зернових, кормових, картоплі та овочевих (огір-

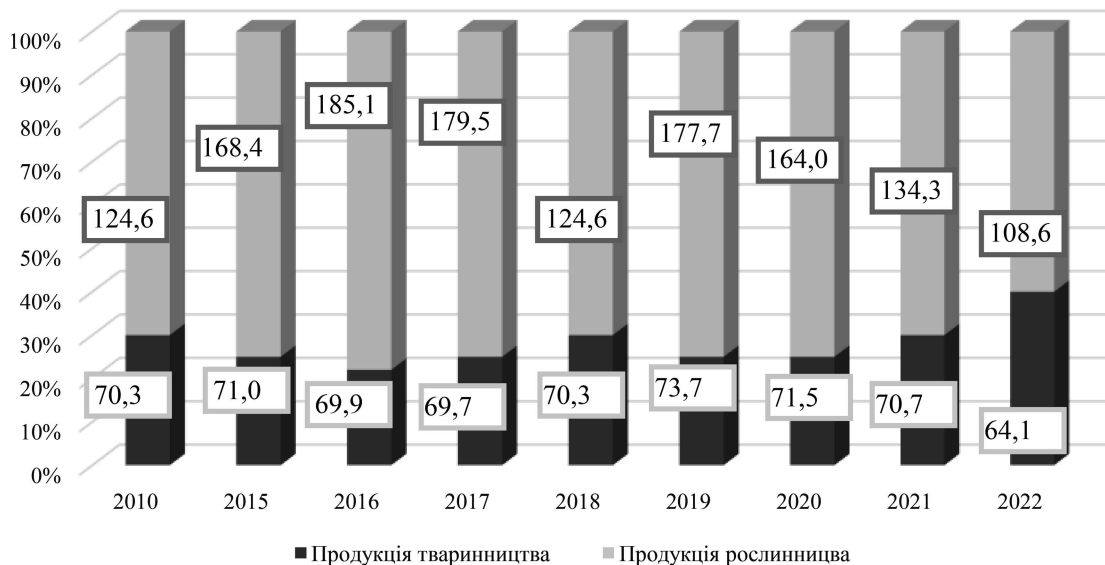

Рис. 1. Динаміка виробництва валової продукції сільського господарства України, 2010–2022 рр., млрд грн

Джерело: [5, с. 55].

ки, морква, столовий буряк, перець, помідори, цибуля, капуста) і технічних культур (льон, соняшник, ріпак, хміль, цукрові буряки, тютюн), лікарських трав, квітів, саду (яблуни, груші, вишні, сливи, абрикоси, черешні, персики) та винограду [4, с. 4].

Представник науковців в галузі аграрної економіки Юрій Лупенко зазначає, що "виробництво продукції рослинництва в Україні охоплює процеси вирощування рослин з метою отримання різноманітних сільськогосподарських продуктів". Тому доцільно виділити такі основні етапи вирощування, як: підготовка ґрунту (оранка, розпушування, вирівнювання для створення сприятливих умов для росту рослин); посів (розсіювання насіння на підготовлений ґрунт); догляд за рослинами (полив, внесення добрив, боротьба зі шкідниками та хворобами, регулювання росту); збір врожаю (жнива, збір плодів або коренеплодів); виготовлення продукції (очищення, сортування, упакування, зберігання тощо) [5, с. 9].

Згідно Закону України "Про офіційну статистику" інформаційною базою для проведення розрахунків основних статистичних показників обсягів виробництва продукції рослинництва є зведені дані державних статистичних спостережень, зведена інформація перепису посівних площ сільськогосподарських культур, зведена інформація перепису багаторічних насаджень у сільськогосподарських підприємствах і господарствах тощо. Вони проводяться за допомогою методів балансу, систематичного відбору, вивчення тенденцій, аналізу абсолютних, відносних і середніх величин, побудови і вивчення групвань, аналізу взаємозв'язків показників та структури сукупностей [3].

Якщо у 2010 р. питома вага продукції рослинництва в структурі валової продукції сільського господарства в постійних цінах у всіх категоріях господарств складала 63,9 %, то у 2022 р. — 55 %. Показник питомої ваги продукції галузі у 2022 р. знизився у зв'язку з вій-

Таблиця 1. Структура валової продукції рослинництва в Україні, 2010–2022 рр., %

Назва продукції	Роки								Відхилення 2022 р. від 2010 р. +, -
	2010	2015	2017	2018	2019	2020	2021	2022	
Зернові та зернобобові культури	33,4	37,2	33,1	38,1	38,0	37,7	37,5	36,3	2,9
Технічні культури	26,5	25,6	27,2	27,9	28,4	29,8	31,3	31,3	4,8
Картопля, культури овочеві та баштанні продовольчі	30,5	28,9	31,1	26,0	26,2	25,8	24,2	25,0	-5,5
Культури плодові та ягідні, виноград	5,6	4,8	5,1	5,2	4,3	4,8	4,0	4,3	-1,3
Культури кормові	3,3	2,8	2,9	2,5	2,4	2,2	2,0	2,0	-1,3
Інша продукція рослинництва	0,7	0,7	0,6	0,3	0,6	0,2	0,9	1,1	0,4
Продукція рослинництва	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	-

Таблиця 2. Динаміка посівних площ основних сільськогосподарських культур в Україні, 2010–2022 рр., тис. га

Площа	Роки					Відхилення 2022 р. від 2010 р., %
	2010	2015	2020	2021	2022	
Площа ярого клину	14595,4	13645,2	14045,5	14703,5	14161,0	-2,98
соняшник	5311,0	4933,0	5310,7	4760,8	5185,8	-2,36
кукурудза	4830,2	4550,3	4390,0	5511,0	4227,3	-12,45
соя	1411,8	1080,0	1299,1	1380,9	1211,8	-14,15
картопля	1509,5	1719,9	1567,9	1677,7	1204,2	-20,23
ярий ячмінь	719,1	519,1	689,3	651,1	951,2	32,27
яра пшениця	144,0	209,0	156,3	150,1	191,1	32,64
цукрові буряки	199,0	191,8	190,6	178,8	180,6	-9,27
овес	191,1	167,2	150,0	145,4	159,2	-16,68
горох	108,6	133,7	139,1	134,7	130,6	20,28
гречка	85,9	67,1	60,8	78,1	74,9	-12,82
просо	51,6	43,6	55,1	49,2	48,5	-6,01
ярий ріпак	33,9	30,5	36,6	34,9	33,4	-1,47
Площа озимого клину	6803,0	7786,5	7341,7	7711,0	7600,0	11,71
ячмінь	980,0	879,4	751,9	87,0	969,0	-1,12
жито	95,5	95,1	55,2	87,0	109,0	14,18
озима пшениця	5727,5	6812,0	6534,6	6910,0	6500,0	13,48

ною, яка спричинила зміну клімату, порушення ґрунтового покриву тощо. Значний вплив на зменшення цього показника мали такі чинники: суттєве зменшення обсягів вирощування технічних культур за аналізований період, зменшення обсягів виробництва зернових та зернобобових культур, а також картоплі, овочів та плодівих культур (рис. 1).

Окремими особливостями характеризується виробництво продукції рослинництва за категоріями виробників. Діяльність сільськогосподарських підприємств більшою мірою зорієнтована на виробництво продукції рослинництва, частка якого у структурі валової продукції у 2022 р. складала 55,3 %, тоді як у господарствах населення цей показник знаходився на рівні 45,3 % [5, с. 61].

У складі продукції рослинництва найбільша частка належить зерновим та зернобобовим культурам — 36,3 %, друге місце посідають технічні культури — 31,3 %, картопля, овочі та баштанні продовольчі культури займають 25,0% (табл. 1) [6, с. 154].

Значний вплив на динаміку виробництва основних сільськогосподарських культур в Україні мала зміна структури їх посівних площ, яка є важливим показником екологобезпечного землекористування (табл. 2) [5, с. 78].

Так, якщо у 2010 р. зерновими та зернобобовими культурами було засіяно 56 % усієї посівної площі, технічними — 27,1 %, картоплею і овочешантанними культурами — 7,3 %, кормовими культурами — 9,6 %, то у 2022 р. посівна площа деяких з них зменшилась. Скорочення посівної площі кормових культур має негативний вплив на розвиток кормової бази тваринництва, а збільшення площ технічних культур, передусім за рахунок високорентабельних експортоорієнтованих культур (соняшнику та ріпаку), призводить до виснаження ґрунтового покриву [5, с. 160].

Зібрана площа під зерновими та зернобобовими у 2022 р. зменшилась. Найбільш швидкими темпами відбувається збільшення посівних площ під соняшником, а саме в 2022 р. цією культурою було засіяно 5185,8 тис. га, що на 33,9 % перевищує показник 2021 р. Відповідно у 2022 р. обсяги виробництва соняшника збільшилися на 50,7 % порівняно з 2021 р. Скоротилися площі під цукровими буряками та плодово-ягідними насадженнями [5, с. 200].

Аналогічні зміни показників притаманні й валовому збору основних видів продукції рослинництва. Так, у 2022 р. валовий збір зерно-

вих та зернобобових становив 53,864 млн тон, що на 10,7 % більше показника 2010 р. Виробництво овочів зменшилось на 14,3 %, збільшилось виробництво картоплі на 8,7 %, виробництво цукрових буряків на 8,2 %, плодів та ягід зменшилось на 3,3 % порівняно з 2010 р.

Потрібно зазначити, що орієнтація сільськогосподарських підприємств на вирощування рентабельних зернових, а також олійних культур не сприяє збалансованому постачанню на ринок різноманітної продукції для харчування. Як наслідок, в останні роки спостерігається недостатнє виробництво певних сільськогосподарських культур, а саме круп'яних та плодовоовочевих, оскільки вони є малорентабельними, трудомісткими або збитковими. Результатом цього є зниження пропозиції окремих сільськогосподарських культур на ринку, формування ажіотажного попиту та стрімке зростання цін [7, с. 110; 8 с. 308].

Аналіз показує, що незважаючи на зменшення площ, з яких було зібрано врожай, протягом останніх років урожайність основних сільськогосподарських культур поступово зростає. Це зумовлено продуктивністю земельних угідь і здійсненням комплексу заходів щодо її підвищення, що в цілому і впливає на зміну динаміки урожайності основних культур [1; 2, с. 94].

З метою відновлення й покращення повоєнного виробництва продукції рослинництва в Україні варто забезпечити комплексний підхід і впровадити ефективні заходи, які дадуть можливість його реалізувати:

— відновлення ґрунтового покриву після воєнних дій для ефективного ведення сільськогосподарського виробництва, перш за все рослинництва;

— використання сучасних технологій (впровадження автоматизації, моніторингу, агротехніки, використання баз даних);

— застосування наукових досліджень (вдосконалення сортів рослин, розроблення нових методів обробки ґрунту, боротьби зі шкідниками та хворобами, оптимізація використання всіх ресурсів);

— формування кооперативних структур та об'єднання сільськогосподарських виробників (покращення маркетингової діяльності, забезпечення доступу до фінансових ресурсів, спільне вирішення проблем галузі);

— державна підтримка фермерів через надання субсидій, кредитів, навчальних програм та консультацій;

— захист довкілля та ефективно використання природних ресурсів;

— розвиток експортного потенціалу (покращення якості, стандартизації та сертифікації продукції, встановлення торговельних зв'язків з іншими країнами та участь у міжнародних виставках і ярмарках) тощо.

Такі напрями підвищення ефективності виробництва продукції рослинництва можуть сприяти швидшому відновленню галузі та аграрного сектору в цілому в Україні. Варто зазначити, що досягнення цього залежить від комплексного підходу, взаємодії між державою, сільськогосподарськими підприємствами, іншими товаровиробниками, науковими установами, фінансовими інституціями та іншими зацікавленими суб'єктами аграрного ринку.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Аграрний сектор в Україні є одним з основних в економіці країни. Виробництво продукції рослинництва посідає значну частку в загальному обсязі виробництва продукції сільського господарства. Саме ця галузь потребує відновлення та подальшого розвитку в повоєнний період за допомогою новітніх технологій та фінансової підтримки держави та іноземних партнерів. Розроблення стратегії повоєнної розбудови сільського господарства в цілому та галузі рослинництва, зокрема, має стати важливим завданням у подальших дослідженнях.

Література:

1. Гаврилюк О. О., Чоп М. О. Сучасний стан виробництва продукції рослинництва та його вплив на побудову обліку витрат. Ефективна економіка. 2018. URL: <http://surl.li/iwssc>.

2. Даниленко В. І., Коваленко М. В., Салашна В. О. Сучасний стан виробництва рослинництва в Україні. Держава та регіони: зб. наук. пр. Полтава, 2019. С. 93—98. URL: <http://surl.li/iwsog>.

3. Про офіційну статистику: Закон України від 16.08.2022 р. № 2524-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2524-20#n350>.

4. Прокопенко О. М. Рослинництво України: статистичний збірник. Держ. служба статистики України. Київ, 2018. 222 с.

5. Прокопенко О. М. Рослинництво України: статистичний збірник. Держ. служба статистики України. Київ, 2022. 220 с.

6. Прокопенко О. М. Сільське господарство України за 2015 рік: статистичний збірник. Держ. служба статистики України. Київ, 2015. 356 с.

7. Прокопенко О. М. Сільське господарство України за 2020 рік: статистичний збірник. Держ. служба статистики України. Київ, 2020. 276 с.

8. Сегеда С. А. Аграрно-продуктове виробництво України: монографія. Вінниця: Вид. Балуєк І. Б., 2020. 638 с. URL: <http://surl.li/ldxqn>.

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2022), The Law of Ukraine "About official statistics", available at: <http://surl.li/lwlvz> (Accessed 16 August 2022).

2. Danylenko, V. I. Kovalenko, M. V. and Salashna, V. O. (2020), "Current state of crop production in Ukraine", State and regions, Poltava, pp. 93—98, available at: <http://surl.li/iwsog> (Accessed 16 August 2022).

3. Havrilyuk, O. O. and Chop, M. O. (2018), "The current state of crop production and its influence on the construction of cost accounting", Efficient economy, available at: <http://surl.li/iwssc> (Accessed 16 August 2022).

4. Prokopenko, O. M. (2018), Roslynnystvo Ukrainy [Vegetation of Ukraine], State Statistics Service of Ukraine, Kyiv.

5. Prokopenko, O. M. (2022), Roslynnystvo Ukrainy [Vegetation of Ukraine], State Statistics Service of Ukraine, Kyiv.

6. Prokopenko, O. M. (2015), Sil's'ke hospodarstvo Ukrainy za 2015 rik [Agriculture of Ukraine for 2015], State Statistics Service of Ukraine, Kyiv.

7. Prokopenko, O. M. (2020), Sil's'ke hospodarstvo Ukrainy [Agriculture of Ukraine], State Statistics Service of Ukraine, Kyiv.

8. Szegeda, S. A. (2020), "Agricultural production of Ukraine", available at: <http://surl.li/ldxqn> (Accessed 16 August 2022).

Стаття надійшла до редакції 05.10.2023 р.